

**ЛІНГВІСТИЧНА КУЛЬТУРА ПРАВНИКІВ
ЯК ОСНОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ**

**LINGUISTIC CULTURE OF LAWYERS AS THE BASIS
OF COMMUNICATIVE COMPETENCE**

Подлісецька О.О.,

orcid.org/0000-0002-4100-3019

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

Чичян О.О.,

orcid.org/0000-0001-7994-6912

старший викладач кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено спробу довести нерозривну єдність культури мови фахівця, зокрема правника, з націєтворчим началом, передумовою чого є мова. Обґрунтовано необхідність розвитку слововживання, дотримання морфологічних, синтаксичних, орфоепічних вимог у мовленні правника. Наголошено на обов'язковому дотриманні норм та приписів правопису та традиції української мови. У статті порушено проблеми формування й удосконалення культури мовлення фахівців, внаслідок чого зроблено висновок про подальший розвиток та поглиблення мовної культури правників та зміцнення їхньої націєтворчої позиції. У статті доводиться обов'язкова умова для фахівця: вміння говорити грамотно, влучно, доречно. Доведено, що мова у своєму загальному вияві охоплює досвід нації, моделює сучасність, презентує ментальність. Через три найчастотніших помилки у мовленні авторами статті пояснюється необхідність вдосконалювати свою мову та мовлення. Доведено, що вміння спілкуватися на високому професійному рівні – це вміння, яке складає культуру мовлення та вдосконалюється мовцем впродовж життя. Досліджено вплив радянської пропаганди на значне зменшення лексики української мови через переведення загальноживаних слів до статусу діалектних. Проаналізовано особливості відбору й використання лексичних, морфологічних, синтаксичних та інших засобів у правознавстві. Авторами помічено, що поглиблення лінгвістичної культури починається з опанування її таких обов'язкових складників, як нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність. Розмежовано мову та мовлення у практиці правників: звернено увагу, що мова у своїх виявах не залежить від конкретних обставин, а мовлення є конкретним динамічним виявом ініціативності правника. Зроблено висновки, що завданням кожного правника є вміння оволодіти технікою мовлення, правильною і чіткою дикцією, орфоепічними нормами вимови.

Ключові слова: мова, мовлення, комунікативна компетенція, мовна культура.

The article is directed to prove the inseparable unity of the language culture of a specialist, in particular a lawyer, with the nation-building principle, the prerequisite of which is language. The need for the development of word usage, compliance with morphological, syntactic, orthographic requirements in the speech of a lawyer is substantiated. Emphasis is made on the obligatory observance of the norms and prescriptions of spelling and the tradition of the Ukrainian language. The article deals with the problems of formation and improvement of the speech culture of specialists, as a result of which a conclusion is drawn about the further development and deepening of the language culture of lawyers and the strengthening of their nation-building position. The article proves the mandatory condition of a specialist: the ability to speak competently, accurately, and appropriately. It has been proven that the language in its general expression encompasses the experience of the nation, models modernity, and presents the mentality. The authors of the article explain the need to improve their language and speech due to the three most frequent mistakes in speech. It has been proven that the ability to communicate at a high professional level is a skill that makes up the culture of speech and is improved by the speaker throughout his life. The influence of Soviet propaganda on the significant reduction of the vocabulary of the Ukrainian language due to the transfer of commonly used words to the status of dialects is studied. The peculiarities of the selection and use of lexical, morphological, syntactic and other means in jurisprudence are analyzed. The authors noted that the deepening of linguistic culture begins with mastering its mandatory components, such as normativity, adequacy, aesthetics, polyfunctionality. A distinction is made between speech and speech in the practice of lawyers: attention is paid to the fact that speech in its manifestations does not depend on specific circumstances, and speech is a concrete dynamic manifestation of the initiative of a lawyer. It was concluded that the task of every lawyer is the ability to master the technique of speech, correct and clear diction, ortho-epic pronunciation norms.

Key words: language, speech, communicative competence, language culture.

Постановка проблеми: Мовна культура, безперечно, є основним складником культури кожного фахівця, і для правників вона не може бути індивідуальним вибором. Згідно зі статтею 10

Конституції України державною мовою є українська мова. Українська мова є обов'язковою особливо для правника, якщо він виконує функції держави. Більш того, з 2017 року кожен пре-

тендент на посаду держслужбовця зобов'язаний пройти сертифікацію на знання державної мови та подати відповідний документ за вимогою. На даному етапі вже мало бути фахівцем у вузькому професійному плані. Без знання державної мови та її використання жоден фахівець не може бути повним професіоналом, оскільки найбільші знання фахового плану руйнуються від легковажного ставлення до основ буття нації. Професія правника, як одна з найважливіших професій, неможлива без спілкування та без вміння донести думку, без вміння комунікувати в тій реальності, у тому часі, коли і де відбувається комунікація. На даному етапі із зрозумілих причин (збройна агресія РФ) вже неможливо бути правником без чіткої націєтворчої позиції, без вміння пояснити та довести важливість націєтворчих мотивів. Тому надзвичайно важливо розмовляти українською правильно, без вживання кальок та росіянізмів. Мовна компетентність правників – та галузь, яка потребує особливої уваги та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування й удосконалення культури мовлення фахівців розглянуто в роботах таких дослідників: Я. Кондратьєвої, В. Васильєва, М. Костецького, В. Розіна, Г. Юхновця, В. Семеног, Л. Хасанової та інших. Проблеми мовлення юристів порушено в працях Н. Артикуци, С. Шевчук, А. Білоножка та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На даний момент не всіма правниками усвідомлена проблема важливості вивчення та використання української мови як при виконанні службових обов'язків, так і в побутовому спілкуванні для поглиблення знань та навичок. Знання державної мови без усвідомлень націєтворчої складової є неповним и та поверховим. Дана стаття окреслює типові помилки у слововживанні правників, наголошує на орфоепічних порушеннях норми. У статті буде окреслено коло мовної компетентності правників та вияскравлено їхні завдання у мовному плані.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є поглиблення інформації про мовну культуру правників через усвідомлення фахівців необхідності розвитку власної освіти та слововживання. Завдання статті – вияскравити важливість розвитку культури мовлення кожним фахівцем, адже культура мовлення суспільства – це чи не найяскравіший показник стану його моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив мовлення наших співгромадян, мовленнєвий примітивізм – ці

руйнівні фактори мають бути викорінені та замінені на культурні сталі вирази, питому лексику, розумне використання іншомовних слів тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідниця культури мовлення правників Н. Артикуца зазначає що «висококваліфікований і конкурентноспроможний, здатний розвивати і підтримувати свій професіоналізм на рівні дедалі більших вимог суспільства, професійної корпорації, споживачів правничих послуг, правознавець має володіти ґрунтовними вміннями і навичками» [1, с. 23]. Таким чином мовна компетентність правника – це одна з основних його професійних якостей. Компетенція (з лат. *competentia* – належність по праву) комунікативна – сукупність знань і умінь учасників інтеракції спілкування у різноманітних умовах (ситуаціях) з різними учасниками діалогу. Дослідниця Л. Хасанова запропонувала компетентнісну характеристику вчителя, яку правознавиця Ю. Короткова, в свою чергу, пропонує використати і в інших людиноцентричних професіях, зокрема в професії правника: «Названі компоненти можуть бути екстрапольовані на модель культури мовлення юриста. Ця характеристика складається з трьох компонентів: професійного, психологічного, риторичного» [2, с. 10].

Професійний компонент – це знання особливостей професійно-спрямованого мовлення юриста, знання основ організації ефективного спілкування, оволодіння методами і формами самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку у сфері культури професійного спілкування. Сформований та правильно застосований професійний компонент відіграє значну роль у сфері спілкування юриста, оскільки вміння краще організувати взаємодію з клієнтом, використовувати можливості професійного спілкування дозволяє правниками домогтися високих досягнень у їхній практиці.

Оскільки правнику завжди треба розуміти клієнта, то фахівцям у правничій галузі необхідно оволодіти певними психолого-педагогічними знаннями й уміннями. Тому наступний важливий компонент у моделі культури мовлення правника – психологічний.

Третій важливий компонент – риторичний. Щоб говорити правильно, необхідно досконало володіти нормами літературної мови. Вміння вимовляти, змінювати слово, будувати речення, текст відповідно до стилю мовлення визначає фаховість правника [2].

Знання цієї трикомпонентної системи, а ще більше – повсякденна її реалізація, без

перебільшень, є своєрідним барометром духовної зрілості нації. Часто фахівці різних галузей не вбачають потреби у розвитку цих трьох компонентів. Але українська мова – не застиглий конгломерат, вона розвивається й змінюється. Під час радянсько-імперського панування природний розвиток мови було порушено грубо й примусово через втручання пропаганди російської мови як панівної.

Мовознавець Юрій Шевельов пояснює причину такого втручання в українську мову радянськими методами: «Іноваційним винаходом (радянської пропаганди – уточнення наше: О.П. і Ч.О.) є втручання в внутрішню структуру підлеглої мови засобом систематичних упроваджень одних мовних елементів і заборони інших. Спеціальні інституції, обсажені добре платними й професійно тренуваними фахівцями, встановлюють рекомендації й правила для підлеглої мови в її стандартизованій формі і стежать за їх дотриманням» [6, с. 32]. Так, мовознавець констатує, що в радянській традиції було актуальним знецінення української мови різними способами, зокрема масовим було «нешадне намагання за всяку ціну спрощувати правопис і граматику». Так, наводить Ю.Шевельов приклад про те, що «у лексиці просте порівняння газетної практики двадцятих років, себто вже радянського часу, з сучасною виявляє зникнення великої кількості слів». Внаслідок цього вже на даному етапі, в XXI столітті мовознавці стикаються із ситуацією, коли фахівці різних галузей не тільки не знають питомої української лексики, але й заперечують її існування. Ця традиція йде з радянських часів, коли «позначки «застаріле, розмовне й діалектне» легко заступають одна одну, бо вони не значать нічого іншого, як те, що слово не рекомендоване» [6, с. 33]. Причину цього мовознавець називає прямо: «Ці причини криються не в "лакейській психології", а в панівній політиці» [6, с. 42]. Тому кожен правник має розуміти причину травми на ґрунті мови і чинити кроки у напрямі її подолання: раціональні, розвиваючі та націєцентричні. В залежності від різновиду мови за деонтологічними характеристиками (уповноважувальна, заборонна та зобов'язальна), правова мова охоплює лексичний склад, фразеологію, семантику, морфологію, синтаксис, граматику мови права не в статичності, а в динаміці [3]. Залежно від мети та змісту правничої комунікації «правнича стилістика пов'язана з дослідженнями стилістичних особливостей мови права у різних комунікативних ситуаціях, спрямована на розро-

блення певних рекомендацій щодо використання мовних одиниць залежно від мети і змісту правничої комунікації» [3, с. 23].

Правники мають вповні опанувати навичками спілкування літературною мовою, а для цього засвоїти літературні норми у слововжитку та граматичному оформленні мови. Першопочтовим до розвинення в собі якостей культурного мовного слововживання є читання літератури, як української, так і зарубіжної в якісному українському перекладі. Читання розвиває світогляд, правильне слововживання, риторичні здібності та розумові якості мовця. Читання вголос та перегляд фільмів з українським дубляжем, українських етерів та передач сприяє правильній вимові та наголошуванню. Неприйняття спотвореної мови та суржику від себе та оточення розвиває вимогливість та дбайливість у доборі слів та виразів. Фахівець, який має низьку культуру мовлення, порушує правила слововживання, граматики, вимови та наголошення, написання. Це призводить до зниження рівня фаховості через погане загальне враження на клієнтів та свідчить про відсутність розвитку такого фахівця та відсутність вимогливості до власної особи. Усне мовлення є найважливішою формою існування мови як засобу комунікації. Для правників володіння правилами мови – це ще й професійна якість, формування якої триває впродовж усього періоду роботи. Тому основним для культури мовлення правника є розвиток. Поліцейським, правникам та іншим фахівцям, які ще недосконало володіють нормами мовлення, варто опанувати певні правила щодо усного мовлення та його технічного аспекту. Мова – це певний ментальний простір, в якому є свої правила і який, разом з тим, формується щосекундно.

Вперше розмежування понять «мова» і «мовлення» у лінгвістичну науку ввів швейцарський учений Фердинанд де Соссюр, який сказав: «Розділяючи мову і мовлення, ми тим самим відокремлюємо соціальне від індивідуального» [5, с. 8]. Мовлення – процес індивідуальний. Без розвиненого мовлення неможливо здобути міцних і ґрунтовних знань з основ наук, неможливо цілісно і гармонійно розвиватися. Важливим завданням мовленнєвого розвитку є виховання звукової культури мовлення. На мовлення суттєво впливає спілкування, ті обставини, у яких реалізує себе адресат й адресант. Мовлення має свої основні варіанти фіксації – усно-звуковий, писемний варіанти, і у кожному разі суттєву роль відіграє час його реалізації, просторові компоненти [5].

Одним з важливих завдань мовленнєвого розвитку є виховання звукової культури мовлення. Поняття звукової культури мовлення містить цілий ряд важливих компонентів: чітку артикуляцію звуків рідної мови, фонетичну і орфоепічну правильність мовлення, правильне мовленнєве дихання, інтонаційні засоби виразності (наголос, логічні паузи, ритм). Не менш важливим є оволодіння граматичною будовою мовлення, що означає навчитися правильно вживати відмінкові закінчення слів, дієслівні форми та їх видозміни, узгоджувати іменники з іншими частинами мови в роді, числі та відмінку, правильно будувати речення, додержуючи відповідного порядку слів у ньому, вживати прийменники, сполучники, будувати речення. Правникам необхідно постійно проводити роботу над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловлюванням.

Науковці переконані: «У сучасному темпоритмі життя кожен фахівець повинен володіти нормами української літературної вимови, засобами інтонаційної та стилістичної виразності мовлення, високим рівнем власної мовленнєвої культури» [4, с. 34]; застосовувати засоби логіко-емоційної виразності мовлення в їх органічному зв'язку (сутність мовних тактів, пауз, їх різновидів і тривалості, мелодики та її видозмін, темпу і його варіювання, емоційної функції наголошених слів і вміння ними користуватися). Поняття звукової культури мовлення досить складне і широке, воно містить цілий ряд важливих компонентів: чітку артикуляцію звуків рідної мови, фонетичну і орфоепічну правильність мовлення, правильне мовленнєве дихання, силу голосу, темп і тембр мовлення, інтонаційні засоби виразності (наголос, логічні паузи, ритм), фонематичний слух [4]. Правники у своєму публічному мовленні часто не володіють орфоепічними нормами. Порушення норм вимови набуло великих масштабів. Принаймні три тенденції ми можемо виділити в цих порушеннях.

Перша стосується українського негативного явища – масового «фекання», коли нескладовий «у» перетворюється на «ф». Сліпе ж наслідування інших мов – німецької, ідишу, російської та недбале ставлення до культури української мови, постійне порушення правил і норм її вимови і призвело до поширення згаданої вище тенденції. Наслідок цієї тенденції звучить так: «сказаф,

пішоф, зробиф» замість «сказау, пішоу, зробиу»; «свідкіф, фактіф, доларіф», замість «свідкіу, фактіу, доларіу»; «Киїф, Каніф, Харкіф», замість «Киїу, Кانیу, Харкіу».

Іншою, не менш загрозливою, є тенденція «шокання», яка відображає ігнорування норм вимови шиплячих приголосних української мови «ч» і «щ», які відповідно до них повинні звучати твердо, наприклад: «часто, щоразу, чемний, щирий, чоловік, борщ».

Третя тенденція – «цікання» набуває масового характеру. Вона відрізняється неприпустимою зміною у вимові м'якої проривної приголосної «т» на м'яку свистячу «ц». Наслідком такої зміни і є «цікання»: «поцім» замість «потім», «цік» замість «тік», «кацівський» замість «катівський». Задля подолання цих загрозливих тенденцій в усному мовленні варто особливу увагу наголосити на орфоепічних нормах під час вивчення української мови професійного спрямування, а мовцям, зокрема, правникам, бути уважними до власної вимови.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Спілкування на професійному рівні має до себе більше вимог, аніж спілкування на побутовому. Якщо побутове спілкування допускає діалектизми, жаргонізми, побутову та іноді абсцентну (небажано!) лексику, то професійне спілкування позбавлене всього вищезазначеного. Поняття професійного спілкування має два значення. У першому значенні його можна визначити як комунікативні навички і якості, властиві професіоналу, що має досвід та високі професійні стандарти та вимоги до себе самого. У вузькому розумінні професійне спілкування налічує особливості, характерні для окремо взятої професії. Професійне спілкування можна визначити як процес встановлення і підтримки прямого чи опосередкованого тими чи іншими засобами контакту, обумовленого професійно значущими цілями, що припускають відповідальність за їхню реалізацію. Суб'єктами професійного спілкування, у нашому випадку, є юрист і особа, яка звернулася за послугами або потребує правового втручання. Отже, правники мають відійти від частотних помилок у мовленні та якісно розвивати власну культуру мовлення, основні ознаки якої (змістовність, правильність і чистота мови, точність, логічність і послідовність, багатство лексики, доречність, виразність) працюють на авторитет правника як фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артикуца Н. Мова права у її функціональних різновидах. *Сьогодення українського мовного середовища*. АПН України, Ін-т вищ. освіти, Від. теорії та методології гуманіт. освіти. Київ : 2008. С. 23–32.
2. Короткова Ю. Поняття і структура культури мовлення юриста URL: <http://jd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2022/01/20-korotkova.pdf> (дата звернення: 12.12.2024).
3. Рабінович П., Дудаш Т. Правнича мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. Вип. 1 (88). С. 23–25.
4. Савчук Р. Культура усного публічного мовлення : хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ : ПНУ. 2017. 58 с.
5. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 256 с.
6. Шевельов Ю. Українська мова в себе вдома сьогодні й завтра. *Сучасність*. 1986. №10. С. 28–46.